

- **שם המחקר:** נגישות לצדק לאנשים עם מוגבלות: גישת עיצוב מערכת הסכסוך
- **שנה:** 2025
- **סוג מחקר:** מחקר
- **מס' קטלוגי:** 890-324-2020
- **שמות החוקרים:** רוני רוטלר, בהנחיית: פרופ' גדעון ספיר ופרופ' מיכל אלברשטין
- **רשות המחקר:** אוניברסיטת בר אילן

תקציר מנהלים

עבודת דוקטורט זו נערכה בסיוע קרן שלם

רקע על המחקר ומטרותיו

המחקר מתמקד בבעיה מרכזית בתחום זכויות אנשים עם מוגבלויות - הפער בין האידיאלים התיאורטיים של זכויות אנשים עם מוגבלויות לבין מימושם בפועל במערכות המשפט והרווחה. למרות התקדמות משמעותית בחקיקה הבינלאומית והמקומית, ובראש ובראשונה האמנה הבינלאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות שאומצה ב-2006, אנשים עם מוגבלויות ממשיכים להתמודד עם חסמים מערכתיים בגישתם לצדק. החסמים הללו בולטים במיוחד בתחומים הקשורים ישירות למוגבלות, כגון הליכי כשרות משפטית והורות, שבהם עקרונות זכויות אנשים עם מוגבלויות נותרים ללא יישום מספק.

מטרת המחקר היא לפתח מסגרת חדשנית ומעשית לגישור על פער זה. המחקר שואף ליצור כלי קונקרטי שיאפשר עיצוב מחדש של מערכות משפטיות וחברתיות כך שיהיו נגישות ומכילות יותר לאנשים עם מוגבלויות. המטרה המרכזית היא מעבר מגישה תגובתית המתמודדת עם בעיות בדיעבד, לגישה תכנונית המעצבת מערכות מראש באופן שמבטיח נגישות ושוויון. המחקר מתמקד בשני תחומים קריטיים: כשרות משפטית והורות של אנשים עם מוגבלויות, כמקרי בוחן לבחינת יעילות הגישה המוצעת.

שיטת המחקר

המחקר מיישם שיטה תיאורטית ואנליטית המבוססת על גישה רב-תחומית. השיטה משלבת תובנות מתחומי לימודי המוגבלות, תיאוריה משפטית, ניהול סכסוכים ומדיניות חברתית. הליבה המתודולוגית של המחקר היא פיתוח מסגרת "עיצוב מבוסס מוגבלות של מערכת הסכסוך" באמצעות שילוב עקרונות זכויות אנשים עם מוגבלויות עם המתודולוגיה הקיימת של עיצוב מערכת הסכסוך (DSD – Dispute System Design).

השלב הראשון כולל סקירת ספרות מקיפה הממפה את הבעיות המרכזיות בתחום ואת האתגרים ביישום זכויות אנשים עם מוגבלויות. השלב השני מתמקד בפיתוח המסגרת החדשנית באמצעות ניתוח מדוקדק של ששת המרכיבים של עיצוב מערכת הסכסוך ופרשנותם מחדש דרך עדשת זכויות אנשים עם מוגבלויות. השלב השלישי מיישם את המסגרת בשני תחומים ספציפיים (כשרות משפטיות והורות) תוך בחינת החקיקה, המדיניות והפרקטיקות הנוכחיות, זיהוי חסמים, והצעת רפורמות מבוססות על המסגרת החדשה.

ממצאים עיקריים

המחקר חושף ממצאים משמעותיים המצביעים על הצורך בשינוי פרדיגמטי בגישה לזכויות אנשים עם מוגבלויות. הממצא המרכזי הוא שהגישות התגובתיות המסורתיות אינן מספיקות להשגת שינוי מערכתי אמיתי, וכי דרוש שינוי יסודי בעיצוב המערכות עצמן. המחקר מציג את מסגרת "עיצוב מבוסס מוגבלות של מערכת הסכסוך" כפתרון מקיף המבוסס על ששה מרכיבים מרכזיים: קביעת קידום זכויות אנשים עם מוגבלויות כמטרת העל, הבטחת מעורבות אותנטית של אנשים עם מוגבלויות כבעלי עניין מרכזיים כמו גם התייחסות למערכות יחסים של תלות הדדית, התחשבות בהקשר התרבותי והחברתי של המוגבלות, עיצוב תהליכים נגישים ותומכים, הקצאת משאבים מתאימים לתמיכה והתאמות, והטמעת מנגנוני הערכה ולמידה רציפה. בתחום הכשרות המשפטיות, המחקר מזהה ארבעה מכשולים עיקריים ליישום: אידיאולוגיית ההגנה המעדיפה בטיחות על פני אוטונומיה, קונפליקטים בזהות המקצועית בקרב ספקי שירותים, אינטרסים כלכליים בשמירה על המערכות הקיימות, והיעדר הקצאת משאבים מתאימה למנגנוני תמיכה חדשים. בתחום ההורות, המחקר מגלה שהגישה האינדיווידואליסטית המתמקדת בתפקוד ההורי נכשלת בהכרה בטבע היחסי של מערכות משפחתיות ובפוטנציאל של תמיכות סביבתיות לחיזוק היכולת ההורית.

דיון

הממצאים מעלים שאלות מהותיות לגבי האופן שבו מערכות משפטיות וחברתיות מתמודדות עם גיוון אנושי ועם הצורך בהכללה והשתתפות רחבה. המחקר מדגים שמערכות שעוצבו על בסיס נורמות היסטוריות אינן מסוגלות לספק פתרונות מספקים לאתגרים עכשוויים של זכויות אנשים עם מוגבלויות. הדיון מתמקד בחשיבות המעבר ממודלים רפואיים ואינדיווידואליים של מוגבלות לגישות חברתיות ומבוססות זכויות. המסגרת המוצעת מציעה לא רק פתרונות ספציפיים לבעיות של אנשים עם מוגבלויות, אלא עקרונות אוניברסליים לשיפור מערכות צדק אוניברסליות. שכן, עקרונות של השתתפות משמעותית, נגישות, מערכות תמיכה ולמידה רציפה יכולים לקדם את הנגישות לצדק בכל מערכת. לצורך כך, המחקר מציע גישה מקיפה המתמודדת עם אי-שוויון מערכתי ופערי כוחות, תוך יצירת מנגנונים מכילים ויעילים יותר.

סיכום והמלצות

יישום אפקטיבי של זכויות אנשים עם מוגבלויות דורש לא רק שינויים חקיקתיים אלא עיצוב מקיף מחדש של מערכות ותהליכים. ההמלצה המרכזית של המחקר, איפוא, היא אימוץ מסגרת "עיצוב מבוסס מוגבלות של מערכת הסכסוך" ככלי מעשי לתכנון ויישום רפורמות מערכתיות.

ההמלצות המעשיות כוללות פיתוח טריבונלים ספציפיים או התאמת בתי דין קיימים לטיפול בעניינים הקשורים למוגבלות, יצירת תוכניות הכשרה מקצועית לעורכי דין ועובדים סוציאליים, הטמעת עקרונות עיצוב אוניברסלי בכל התהליכים המשפטיים, והקמת רשתות תמיכה קהילתיות.

המחקר ממליץ על ביצוע מחקרי פיילוט במוסדות נבחרים כדי לבחון את יעילות המסגרת המוצעת בשטח, הרחבת המחקר לתחומים נוספים כגון תעסוקה ודיור, ופיתוח מחקרי הערכה כלכלית לבחינת יחס העלות-תועלת של היישום. המחקר קובע שמסגרת זו מציעה דרך מעשית לתרגום אידיאלים של זכויות אנשים עם מוגבלויות לשינוי מערכות בפועל, תוך תרומה לשיפור הנגישות לצדק עבור כלל האוכלוסייה.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן](#)

